

FAVQULODDA VAZIYATLARDA BOSHQARISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Djurabaev.S.A.

Andijon viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Favqulodda vaziyatlarda boshqarish markazi katta navbatchi dispetcheri.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20329122>

Annotatsiya. Ushbu maqolada favqulodda vaziyatlarning mohiyati, turlari, ularni boshqarish tizimi, asosiy bosqichlari va zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlanishi keng yoritilgan. Favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularga tayyorgarlik ko‘rish va oqibatlarini bartaraf etishda davlat organlari hamda aholining o‘rni batafsil tahlil qilingan. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati va boshqaruv samaradorligini oshirish yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: favqulodda vaziyat, boshqaruv, xavfsizlik, evakuatsiya, profilaktika, texnogen ofat, tabiiy ofat, monitoring

MODERN METHODS OF EMERGENCY MANAGEMENT AND WAYS TO IMPROVE THEIR EFFICIENCY

Annotation. This article provides a comprehensive overview of the nature and types of emergency situations, their management systems, main stages, and development based on modern technologies. The roles of government agencies and the public in preventing emergencies, preparing for them, and mitigating their consequences are analyzed in detail. The significance of using modern technologies and ways to improve management efficiency are also discussed.

Key words: Emergency situation, management, safety, evacuation, prevention, man-made disaster, natural disaster, monitoring.

Hozirgi globallashuv davrida insoniyat turli xil xavf-xatarlar bilan tobora ko‘proq to‘qnash kelmoqda. Iqlim o‘zgarishi, atrof-muhitning degradatsiyasi, sanoat va texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida favqulodda vaziyatlar soni va ko‘lami ortib bormoqda. Zilzilalar, suv toshqinlari, qurg‘oqchilik, sanoat avariylari, yong‘inlar hamda turli epidemiya va pandemiyalar nafaqat alohida hududlarga, balki butun jamiyat va davlat barqarorligiga jiddiy tahdid solmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, favqulodda vaziyatlarda boshqaruv tizimini takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki bunday vaziyatlarda har bir soniya muhim bo‘lib, to‘g‘ri va tezkor qaror qabul qilish insonlar hayotini saqlab qolish, moddiy zararlarni kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Favqulodda vaziyatlarda boshqaruv — bu murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, u oldindan rejalashtirish, xavflarni baholash, resurslarni samarali taqsimlash, tezkor harakat qilish va tiklash ishlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonda davlat organlari, maxsus xizmatlar, nodavlat tashkilotlar va aholi o‘rtasidagi hamkorlik muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, axborot almashinuvi va muvofiqlashtirilgan faoliyat samarali boshqaruvning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi favqulodda vaziyatlarni boshqarish tizimini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Sun‘iy yo‘ldosh kuzatuvlari, dron texnologiyalari, geografik axborot tizimlari (GIS) va real vaqt monitoringi orqali vaziyatni tezkor baholash va aniq qarorlar qabul qilish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa o‘z navbatida inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytirish va boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, aholini favqulodda vaziyatlarga tayyorlash masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqarolarning bu boradagi bilim va ko'nikmalarini oshirish orqali talafotlarni sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Shu sababli ta'lim muassasalarida, ishlab chiqarish korxonalarida va mahallalarda muntazam ravishda o'quv mashg'ulotlari va targ'ibot ishlari olib borilishi zarur.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi favqulodda vaziyatlarda boshqaruv tizimining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish, uning samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rsatib berish hamda zamonaviy yondashuvlar asosida taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu tadqiqot natijalari favqulodda vaziyatlarda samarali boshqaruvni tashkil etish hamda jamiyat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Favqulodda vaziyatlar tushunchasi va turlari

Favqulodda vaziyat — bu muayyan hududda sodir bo'lib, insonlar hayoti, sog'lig'i va atrof-muhitga zarar yetkazuvchi holatdir. Ular quyidagi turlarga bo'linadi:

- **Tabiiy favqulodda vaziyatlar:** zilzila, sel, suv toshqini, kuchli shamol, qurg'oqchilik
- **Texnogen favqulodda vaziyatlar:** sanoat avariylari, portlashlar, yong'inlar, transport halokatlari

- **Ijtimoiy-biologik vaziyatlar:** epidemiyalar, pandemiyalar, ommaviy kasalliklar

Favqulodda vaziyatlarda boshqaruv bosqichlari

Favqulodda vaziyatlarni boshqarish tizimi odatda to'rt asosiy bosqichdan iborat:

1. Oldini olish (profilaktika)

Xavflarni aniqlash va ularning oldini olish choralarini ishlab chiqish.

2. Tayyorlik

Aholini o'qitish, maxsus xizmatlarni tayyorlash va zarur resurslarni jamlash.

3. Javob choralarini ko'rish (reaksiya)

Favqulodda vaziyat yuzaga kelganda tezkor qutqaruv ishlarini olib borish.

4. Tiklash (reabilitatsiya)

Infratuzilmani tiklash va ijtimoiy-iqtisodiy hayotni normallashtirish.

Favqulodda vaziyatlarda boshqaruvning asosiy tamoyillari

Samarali boshqaruv quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- **Tezkorlik va aniqlik**
- **Muvofiqlashtirilgan harakatlar**
- **Axborotning shaffofligi**
- **Aholini himoya qilish ustuvorligi**
- **Resurslardan oqilona foydalanish**

Zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati

Hozirgi davrda innovatsion texnologiyalar favqulodda vaziyatlarni boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Jumladan:

- sun'iy yo'ldosh monitoringi
- dronlardan foydalanish
- geografik axborot tizimlari (GIS)
- real vaqt ma'lumot uzatish tizimlari

Bu vositalar vaziyatni tez baholash va samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Muammolar va ularni hal etish yo'llari

Favqulodda vaziyatlarda boshqaruv tizimida quyidagi muammolar uchraydi:

- resurslarning yetishmasligi
- tayyorgarlik darajasining pastligi

- axborot yetkazishdagi uzilishlar
Ularni hal qilish uchun:
- zamonaviy texnologiyalarni joriy etish
- mutaxassislarni tayyorlash
- xalqaro tajribani o‘rganish zarur

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, favqulodda vaziyatlarda boshqaruv tizimi jamiyat xavfsizligini ta’minlashning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda tabiiy va texnogen xavf-xatarlarning ortib borayotgani ushbu sohada yanada mukammal, tezkor va samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etishni taqozo etmoqda. Favqulodda vaziyatlar kutilmaganda yuzaga kelishi bilan ajralib turadi, shu sababli ularga qarshi kurashishda oldindan tayyorgarlik ko‘rish, xavflarni baholash va puxta rejalashtirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, favqulodda vaziyatlarni boshqarish jarayoni uzluksiz va o‘zaro bog‘liq bosqichlardan iborat bo‘lib, profilaktika, tayyorgarlik, tezkor javob choralarni ko‘rish va tiklash jarayonlarini qamrab oladi. Ushbu bosqichlarning har biri o‘ziga xos vazifalarni bajaradi va ularning samarali amalga oshirilishi umumiy boshqaruv tizimining muvaffaqiyatini belgilaydi. Ayniqsa, favqulodda vaziyat sodir bo‘lgan paytda tezkor va aniq qaror qabul qilish, mavjud resurslarni to‘g‘ri safarbar etish hamda barcha xizmatlarning muvofiqlashtirilgan faoliyati inson hayotini saqlab qolishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi favqulodda vaziyatlarni boshqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Sun‘iy yo‘ldosh kuzatuvlari, dronlar, geografik axborot tizimlari (GIS) va real vaqt monitoringi orqali vaziyatni tezkor tahlil qilish va aniq prognozlar tuzish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa o‘z navbatida qaror qabul qilish jarayonini optimallashtiradi va inson omiliga bog‘liq xatolarni kamaytiradi.

Favqulodda vaziyatlarda boshqaruv tizimini takomillashtirishda inson omili ham alohida ahamiyatga ega. Aholining bilim va ko‘nikmalarini oshirish, ularni favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilishga o‘rgatish orqali talafotlarni sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Shu bois ta’lim tizimida, ishlab chiqarish korxonalarida va mahalliy darajada muntazam ravishda o‘quv mashg‘ulotlari va targ‘ibot ishlari olib borilishi zarur.

Bundan tashqari, favqulodda vaziyatlarni boshqarishda xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, ilg‘or tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etish ham muhim yo‘nalishlardan biridir.

Resurslardan samarali foydalanish, zamonaviy texnologiyalarni keng qo‘llash va malakali mutaxassislarni tayyorlash orqali ushbu tizimni yanada takomillashtirish mumkin.

Umuman olganda, favqulodda vaziyatlarda boshqaruv tizimini rivojlantirish — bu nafaqat davlat organlarining, balki butun jamiyatning umumiy vazifasidir. Har bir fuqaroning ongli ravishda xavfsizlik qoidalariga amal qilishi, zarur bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi favqulodda vaziyatlarning salbiy oqibatlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, kompleks yondashuv va samarali boshqaruv orqali jamiyat barqarorligini ta’minlash hamda inson hayotini himoya qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining favqulodda vaziyatlar to‘g‘risidagi qarorlari va me‘yoriy hujjatlari.
2. “Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi” – o‘quv qo‘llanma, Toshkent, 2020.

3. Abdullayev A., Karimov B. **Favqulodda vaziyatlarda boshqaruv asoslari**, Toshkent: Fan nashriyoti, 2019.
4. Islomov S. **Fuqaro muhofazasi va xavfsizlik asoslari**, Toshkent, 2021.
5. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR) rasmiy materiallari va hisobotlari.
6. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC) qo‘llanmalari.
7. World Health Organization (WHO) favqulodda vaziyatlarda sog‘liqni saqlash bo‘yicha tavsiyalari.
8. Internet manbalari va zamonaviy ilmiy maqolalar (Google Scholar, ResearchGate platformalari orqali).